

De monetaire denkbelden van Schumpeter

Auteur(s):

Fase, M.M.G.

*Onderdirecteur van de Nederlandsche Bank en hoogleraar monetaire economie en financiële instellingen aan de Universiteit van Amsterdam.***Verschenen in:**

ESB, 82e jaargang, nr. 4132, pagina 949, 10 december 1997

Rubriek:**Trefwoord(en):**

geschiedenis, van, het, economisch, denken, erflaters

Schumpeter is vooral bekend door zijn theorie van ondernemerschap. Hij heeft echter ook belangrijke bijdragen geleverd aan het monetaire denken, zelfs in ESB. Kern is zijn nadruk op de rol van krediet.

Schumpeter (1883-1950) is niet meer in de mode zoals een aantal jaren geleden, maar hij is evenmin geheel van het toneel verdwenen. Zijn werk behoort niet tot de mainstream in de economie. Dit was echter naar onder andere März in zijn onderhoudende bundel opstellen over Schumpeter vertelt ¹ evenmin het geval toen hij hoogleraar was in Harvard. Hier had hij zich in 1932, mede op uitnodiging van de éminence grise van de economische faculteit, F.W. Taussig, gevestigd om na een wisselvallige academische, politieke en bancaire loopbaan in Oostenrijk en Duitsland zijn leven een geheel nieuwe wending te geven ².

Vanaf 1909 was hij een succesvol hoogleraar aan verschillende universiteiten, onder andere te Graz in de Oostenrijks-Hongaarse dubbelmonarchie. Hij stond in die jaren wetenschappelijk op zijn hoogtepunt en verkeerde publicistisch in zijn meest creatieve levensfase. In 1919 was hij vervolgens enige maanden minister van Financiën in een coalitie-kabinet van sociaal- en christen-democraten in de nieuwe republiek Oostenrijk.

Dit ministerschap was echter van korte duur, want voor zijn oplossing van de grote financiële problemen van het politiek en monetair ontredde Oostenrijk de monetaire unie van het Keizerrijk viel onder andere uitteent wist minister Schumpeter onvoldoende steun binnen het kabinet te verwerven. En dit verbaast niet, want Schumpeters oplossing hield onder meer een grondige belastingherziening in. Hij hervatte zijn professoraat, maar trad in 1921 als bestuursvoorzitter toe tot de Biedermann-Bank te Wenen. Ook dit liep niet goed af. De bank raakte in solvabiliteitsmoeilijkheden en ging in 1926 failliet. Schumpeter was echter reeds in 1924 teruggetreden, maar bleef zitten met grote persoonlijke schulden. Hij keerde andermaal terug naar het academische bestaan en aanvaardde een benoeming aan de universiteit van Bonn. Wetenschappelijk productief was hij daar echter niet, maar hij roerde zich wel in de dag- en weekbladen om het noodzakelijke extra geld te verdienen.

In 1932 verliet hij Europa voorgoed om naar de Verenigde Staten te emigreren, waar hij reeds enkele malen gasthoogleraar was geweest. Een van zijn biografen karakteriseerde de periode 1919-1932, waarin ook zijn jonge vrouw in het kraambed met haar kind het leven liet, als the difficult decade ³. Schumpeter zou de rest van zijn leven in de VS blijven om te doceren op Harvard. Hier was hij gevierd als docent, intelligent causeur en de man van de visionaire en erudiete economiebeoefening. Met de opkomst van het Keynesiaanse gedachtegoed (door collegas als Alvin H. Hansen en nadien de jonge Paul A. Samuelson met enthousiasme uitgedragen) raakte hij enigszins in een intellectueel isolement en uit de gratie bij de nieuwe generatie studenten. Voor zijn verbeeldingrijke stijl van economiebeoefening was geen plaats meer. Deze werd verdrongen door de wiskundige benadering van de economie. Als beoefenaar van de maatschappijwetenschappen die recht wilde doen aan zowel de historisch- sociologische als politocologisch-economisch gezichtspunten bleef hij echter gezaghebbend onder collega's.

Schumpeter was een boeiende persoonlijkheid en een veelzijdige intellectueel. Dit alles is genoegzaam bekend ⁴. Niet bekend of wellicht vergeten is dat Schumpeter ook een interessante bijdrage heeft geleverd aan de monetaire economie. Deze is om een aantal redenen nog steeds de moeite waard, zeker vanuit Nederlands gezichtspunt, en vormt het onderwerp van dit opstel.

Schumpeters monetaire werk en Nederland

Vrijwel onbekend is een reeks van drie artikelen door Schumpeter in Economisch Statistische Berichten van 1925 ⁵. Deze artikelen waren de vertaalde uitwerking van een serie lezingen voor studenten van de Handelshoogeschool in Rotterdam, voorloper van de huidige Erasmus Universiteit. Hierin neemt Schumpeter stelling tegen Keynes pleidooi in diens *Tract on monetary reform* uit 1923 voor een managed currency: een actief monetair beleid door een beleidskrachtige centrale bank. Zijn voornaamste kritiek is dat Keynes in dit pleidooi voorbijging aan het naar Schumpeters overtuiging volledig zelfregulerende karakter van de economie en dat het door Keynes bepleite sturend ingrijpen daarom tot ernstige verstoringen zou leiden. Hierdoor zou evenwichtsherstel nog langer op zich laten wachten. Bovendien zou bij een dergelijk beleid de centrale bank teveel macht krijgen, wat naar Schumpeters oordeel politiek onwenselijk was. Kortom, Schumpeter wilde niets weten van enigerlei marktfalen, noch van een economie met, wat nu wordt genoemd, discretionair beleidsingrijpen.

Belangrijker is dat met deze artikelen Schumpeter in Nederland een debat uitlokte over de doelstellingen, instrumenten en mogelijkheden

van de monetaire politiek. Dit was aanvankelijk een principiële monetair-theoretisch debat met J.G. Koopmans en S. Posthuma als voornaamste deelnemers, maar werd enkele jaren later gevolgd door analytische en voor het beleid verhelderende bijdragen van vader en zoon Verrijn Stuart en J. Tinbergen. Schumpeter nam hieraan geen deel. Met deze analytisch diepgaande gedachtenwisseling rond de jaren 1930 werd echter de grondslag gelegd voor een monetaire traditie in ons land die tot ver na de Tweede Wereldoorlog zou doorwerken, niet in het minst door de nadere uitwerking door de Nederlandsche Bank voor haar beleidsanalyse. In ander verband heb ik dit debat wel aangeduid als de eerste ronde van het Nederlandse monetarisme ⁶.

Monetaire theorie

Het monetaire onderzoekprogramma van Schumpeter is gegroepeerd rond drie publicaties. Deze zijn zijn dissertatie uit 1908, zijn indrukwekkende *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung* uit 1911 en zijn minder bekende maar grote essay *Das Sozialprodukt und die Rechenpfennige: Glossen und Beiträge zur Geldtheorie* ⁷ uit 1917. Een synthese van zijn vroege geldtheoretische inzichten legde hij neer in zijn rond 1930 voltooide maar pas in 1970 posthuum verschenen *Das Wesen des Geldes*. Dit laatste boek is overigens een verhaal op zichzelf. Om te beginnen echter de hoofdzaken en de voornaamste boodschap uit de drie monetaire kernpublicaties van Schumpeter.

Statische analyse

Schumpeters eerste monetair-theoretische werk staat in zijn dissertatie *Das Wesen und der Hauptinhalt der theoretischen Nationalökonomie* uit 1908. Schumpeter was toen 25 jaar oud. De monetaire analyse in dit boek is overwegend theoretisch en methodologisch van aard. Hoofdbestanddeel is het algemene evenwichtsmodel van Walras, waarin geld in de zin van ruilmiddel slechts een van de vele goederen is in deze abstracte verkeershuishouding. Dit betekent dat de prijs of waarde van geld evenals die van andere goederen in deze theoretische opzet geheel door de productiekosten is bepaald. Geld is daardoor niet louter rekenenheid, maar ook ruilmiddel. Voor de kwantiteitstheorie is in deze benadering geen plaats. Schumpeter had deze voor zijn theoretische analyse ook niet nodig.

De analyse is in zekere zin modern omdat hij ten volle aansluiting zoekt bij de beide functies van geld, met in het bijzonder aandacht voor de ruilmiddelfunctie. Ook de klassieke tweedeling tussen reële en geldsfeer en daarmee de volstrekte geldneutraliteit de geldsluier van de klassieke en neo-klassieke benadering ontbrak bij Schumpeter. Belangrijker nog in dit werk is het volstrekt statische karakter van zijn analyse, waardoor de rente als prijs ontbreekt. Immers, in z'n statische en stationaire of, in de woorden van Schumpeter, ontwikkelingslose maatschappij tenderen prijzen met de kosten samen te vallen en verdwijnt elk overschot boven de kosten. In deze statische analyse, die Schumpeter met het oog op zijn grootse onderzoeksvormen louter om methodologische redenen tot uitgangspunt koos, is het de productiviteitsrente waarop de leenrente berust, maar voor deze productiviteitswinst is ex hypothesen geen plaats.

De Schumpeteriaanse rentetheorie is uitzonderlijk voor een leerling van Von Böhm-Bawerk en heeft nooit echt aanhang verworven omdat ze onvolledig is, ook voor de stationaire maatschappij, die het uitgangspunt was van de analyse in 1908 ⁸.

Ontwikkeling

Dit statische karakter, overigens kenmerkend voor de Walrasiaanse algemene evenwichts-benadering, achtte Schumpeter onbevredigend en weinig vruchtbaar om vat te krijgen op de economische werkelijkheid. Hij beschouwde zijn monetaire jeugdwerk dan ook vooral als een methodologische vingeroefening, die de opmaat was voor de hem voor ogen staande dynamische beschouwingwijze. Deze is neergelegd in de kort nadien verschenen *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung* uit 1911, die Schumpeters voornaamste en meest vernieuwende economisch werk en monetaire bijdrage is geweest. Dit boek was niet alleen baanbrekend, maar bracht Schumpeter ook internationale faam vanwege de grote analytische rijkdom en verreikende economische visie. De belangrijke monetaire component in dit werk is bij veel Schumpeter-kenners nogal onderbelicht gebleven. De kern draait om de fundamentele betekenis van bankkrediet, in tegenstelling tot geld, voor het inslaan van nieuwe productieve activiteiten.

Eigenlijk ziet Schumpeter in zijn analyse van de lange-termijn economische ontwikkeling geldkapitaal als een afzonderlijke en essentiële productiefactor, zoals in de klassieke dynamica de beschikbare kapitaal-goederenvoorraad dit was. Bron van dit geldkapitaal was niet de maatschappelijke macro-economische besparingen maar het bankkrediet. Verschaffing van bankkrediet was volgens Schumpeter de noodzakelijke voorwaarde voor de vorming van nieuwe productieve combinaties en de motor van economische groei en vooruitgang, gedragen door ondernemers en bankiers die bereid zijn risico's aan te gaan. Prijs en beloning was de leenrente, zijnde een productioverschot boven de kosten (waarbij Schumpeter overigens voorbijging aan het feit dat rente ook een kostenelement is. Eigenlijk is Schumpeters rentetheorie daarom meer een theorie over het ondernemersinkomen dan een rentetheorie ⁹.

Het bijzondere van deze zienswijze is de prominente rol van de geldcreatie door kredietverlening, waarvan verandering in de geldhoeveelheid hoogstens het spiegelbeeld vormt, maar geen zelfstandige autonome kracht. In dit opzicht bekende Schumpeter zich dan ook eerder een aanhanger van de banking school dan van de currency school. Deze tegenstelling heeft betrekking op de rol van het geld in de maatschappij en werd aanvankelijk ook breed uitgemeten in het debat dat ontstond naar aanleiding van Schumpeters artikelenreeks in *ESB* van 1925. De kern daarvan is dat volgens de banking school geld een endogene of passieve grootheid is die de reële ontwikkeling volgt, terwijl volgens de zienswijze van de currency school geld een actieve rol speelt en derhalve naar modern spraakgebruik een exogene grootheid is. De grote betekenis van het bankkrediet als motor van de economische ontwikkeling was ook onderwerp van een aantal kleinere artikelen van Schumpeter, gepubliceerd in de jaren 1920 ¹⁰. Schumpeters zienswijze sluit eigenlijk heel goed aan bij de ervaringswereld van de ondernemer of bankier, maar contrasteert sterk met de zienswijze van de meeste monetaire economen, waarin de geldhoeveelheid en economische activiteit centraal staan.

Kwantiteitstheorie

Eveneens doordoesemd van een dynamische dat wil zeggen niet-stationaire maatschappij is Schumpeters derde monetaire kerngeschrift uit 1917. In dit essay ontwikkelt Schumpeter een alternatief voor de kwantiteits- theorie, waarin hij inkomensstromen beziet in plaats van de geldstromen in de volkshuishouding. Op zichzelf lijkt dit een detail, maar voor de monetaire interpretatie is het niet zonder betekenis.

Grondslag van deze variant van de kwantiteitstheorie is de gedachte dat veranderingen in de geldhoeveelheid de prijzen slechts kunnen beïnvloeden via de bestedingen. Daarbij is de gedachte dat extra geld resulteert in een grotere vraag naar de in een bepaalde periode geproduceerde goederen en diensten, maar niet tot extra vraag in de vermogenssfeer, zoals bijvoorbeeld bij Irving Fishers kwantiteitstheorie die volgens Schumpeter te mechanisch was zonder voldoende aandacht voor de gedragingen die erachter schuilgaan. Hij komt daarbij tot een algebraïsche formulering die sterk lijkt op die van Fisher, met dien verstande dat omloopsnelheid in Schumpeters formulering moet worden opgevat als de inkomensomloopsnelheid in plaats van transactie-omloopsnelheid. Deze inkomensomloopsnelheid wordt volgens Schumpeter mede bepaald door individuele marktprijzen, waardoor deze theorie geen verklaring kan geven van het algemene prijspeil.

Hierdoor is Schumpeters variant van de kwantiteitstheorie onbruikbaar ter verklaring van het algemene prijsniveau, nog daargelaten het feit dat, zoals we dagelijks kunnen waarnemen, de totale maatschappelijke geldstroom niet alleen besteed wordt in de lopende sfeer maar zeker ook in de vermogenssfeer en daardoor ook de vermogensprijzen kan beïnvloeden.

Bankkrediet herontdekt

Zijn leven lang, zo verhaalt Swedberg ons, heeft Schumpeter het voornemen gekoesterd een toonaangevend monetair hoofdwerk te schrijven. In een persoonlijke terugblik kort voor zijn overlijden gaf hij toe, afgezien van zijn opstel uit 1917, hieraan niet te zijn toegekomen ¹¹. Thans weten we dat Schumpeter rond 1930 de beoogde monetaire monografie gereed had voor publicatie. Hij besloot echter deze toch niet uit te geven, mede omdat naar zijn oordeel Keynes *Treatise* zijn eigen boek overbodig had gemaakt. In Schumpeters nagelaten papieren werd het manuscript van dit boek aangetroffen. In 1970 bezorgde F.K. Mann de postume uitgave hiervan onder de titel *Das Wesen des Geldes*, waarmee hij de titel die Schumpeter zelf in gedachten had, te weten *Geld und Währung*, terzijde schoof om recht te doen aan Schumpeters bedoelingen en besluit uit 1930 ¹². Dit boek van Schumpeter brengt het monetaire gedachtegoed van Schumpeter tot 1930 systematisch samen en biedt ook een synthese. Deze betreft drie themas.

Het eerste is dat de geldtheorie onderdeel is van de algemene economie en daarvan niet los kan worden gezien, zoals zijn inkomensstheorie van het geld reeds demonstreerde. Het tweede is de fundamentele en onmisbare rol van bankkrediet en financiële instellingen voor de economische ontwikkeling. Het derde is dat geld onmisbaar is voor het opstellen van maatschappelijke rekeningen en niet slechts een rekeneenheid om van relatieve tot absolute prijzen te komen. In dit verband bezigde Schumpeter de term *Kritische Ziffer des Wirtschafts-systems* ¹³. Hiermee bood Schumpeter ook de eerste aanzet tot een sluitend stelsel van financiële rekeningen zoals dat vele decennia later grondslag zou worden voor monetaire macro-econometrische modellen en flow of funds overzichten.

Het meest actuele uit Schumpeters monetaire gedachtegoed is echter zijn niet aflatende nadruk op de ondergeschikte betekenis van geld, dat wil zeggen passiva van financiële instellingen, en de actieve dominante rol van bankkrediet en financiële instellingen voor de economische ontwikkeling op lange termijn. Bankkredieten dat wil zeggen activa van financiële instellingen zijn de hefbomen die de ondernemers in staat stellen nieuwe economische activiteiten te ontplooiën of bestaande te intensiveren. Deze zienswijze leent zich niet voor eenvoudige modellering en behoort wellicht daarom niet tot de huidige mainstream van de economiebeoefening, al zouden praktische intuïtie en ondernemerszin tot het tegendeel moeten voeren.

Overigens, op dit punt lijkt het tij te keren ¹⁴. Hier is Schumpeter hoogst actueel en zijn in de *ESB* van 1925 gehouden pleidooi voor een gezonde financieel-economische omgeving met een zich terughoudend opstellende centrale bank lijkt daar geheel in te passen

---

1 E. März, *Joseph Alois Schumpeter: Forscher, Lehrer und Politiker*, Oldenbourg Verlag, München, 1983. Vgl. ook R. Swedberg, *Schumpeter, a biography*, Princeton University Press, Princeton, 1991, blz. 118.

2 W.F. Stolper, *Joseph Alois Schumpeter: the public life of a private man*, Princeton University Press, Princeton, 1994.

3 Vgl. Swedberg, blz. 65-89.

4 Zie de reeds genoemde boeken van Stolper en Swedberg, als ook E. Schneider, *Leben und Werk eines grossen Sozialökonomens*, J.B.C. Mohr, Tübingen, 1970, alsook B. Naderer, *Die Entwicklung der Geldtheorie Joseph A. Schumpeters*, Duncker en Humblot, Berlin, 1990.

5 J.A. Schumpeter, Oude en nieuwe bankpolitiek, *ESB*, 1, 8 en 15 juli 1925, blz. 552-554; 574-577; 600-601. Van belang in dit verband zijn ook twee andere artikelen door Schumpeter, Kredietkontrolle, *Archiv für Sozialwissenschaft*, 1925, blz. 289-328; Die goldene Bramse an der Kreditmaschine, *Kreditwirtschaft*, 1927, blz. 80-106. Zoals vermeld in mijn opstel, J.G. Koopmans (1900-1958): een denker over economische samenhangen en geld (in M.M.G. Fase, M.J. t Hooft-Welvaars, H.W. Lambers en J. Zijlstra (red.), *Neutraal geld*, Stenfert Kroese, Leiden/Antwerpen 1982, blz. XIII-XXXIX) zag de redactie van *ESB* wegens de taalbarrière er van af de door Koopmans begonnen discussie te plaatsen en adviseerde zij bij monde van de toenmalige redactiesecretaris, G.M. Verrijn Stuart, deze in *De Economist* te plaatsen, hetgeen geschiedde.

6 Vgl. M.M.G. Fase, Rise and demise of Dutch monetarism: the Schumpeter- Koopmans-Holtrop connection, *History of Political Economy*, Spring 1994, blz. 21-38; idem, Het voorportaal van het Nederlandse monetarisme: 1914-1945, in A. Knoester (red.), *Lessen uit het verleden: 125 jaar Vereniging voor de Staathuishoudkunde*, Stenfert Kroese, Leiden/Antwerpen, 1987, blz. 133-155.

7 Opgenomen in: *Archiv für Sozialwissenschaft*, 1917, blz. 627-715.

8 Vgl. C. Goedhart, *De rentevorming in de moderne volkshuishouding*, Stenfert Kroese, Leiden, 1947, blz. 60.

9 Vgl. S. Korteweg en F.A.G. Keesing, *Het moderne geldwezen*, Noord-Hollandsche, Amsterdam, 1957, 7e druk, blz. 487.

10 Vgl. noot 5.

11 Swedberg, blz. 80.

12 Vgl. de inleiding door de bezorger, F.K. Mann, van J.A. Schumpeter, *Das Wesen des Geldes*, VandenHoeck en Ruprecht, Göttingen, 1970, blz. VI-XXVII.

13 Vgl. Mann, blz. 218 e.v.

14 Vgl. R.B. King en R. Levine, Finance and growth: Schumpeter might be right, *Quarterly Journal of Economics*, 1993, blz. 717-737; R. Levine, Financial development and economic growth: view and agenda, *Journal of Economic Literature*, 1997, blz. 688-726.